

twa, bądź konformizmu. Inną formą psychospołecznego oddziaływania grupy na jednostkę jest facylitacja, rozumiana jako ułatwienie społeczne, które polega na podtrzymywaniu i wzmacnianiu czynności danej jednostki, gdy jest ona świadkiem wykonywania tej samej czynności przez innych.

To wszystko doprowadza (bądź nie) do asymilatywnego działania grupy, polegającego na upodabnianiu jednostki do większości członków silnie z nią związanych.

6. Rola procesów socjalizacyjnych w rozwoju osobowości

Badania nad kształtowaniem się osobowości w ontogenezie, czyli rozwoju indywidualnym, dowodzą, że w procesie tym oddziałują czynniki i mechanizmy o różnej treści i sile. Czynniki te można podzielić co najmniej na trzy grupy:

- a) **biogenne**, które wynikają np. z procesów dojrzewania, wzrostu, starzenia się organizmu człowieka, jego właściwości anatomicznych i fizjologicznych;
- b) **psycho-genne**, które są związane z temperamentem, uzdolnieniami, rozwojem emocjonalnym i intelektualnym;
- c) **socjo-genne**, co sprowadza się do społecznego oddziaływania środowiska i uwewnętrznienia przez jednostkę tego oddziaływania w procesie socjalizacji, którą w tym miejscu wypada zająć się bliżej.

Socjalizacja w naukach społecznych jest ujmowana w dwojakim znaczeniu:

- a) w węższym odnosi się ją do wczesnych faz rozwoju jednostki (dzieciństwa i wczesnej młodości), kiedy to dziecko jest wprowadzane do udziału w życiu społecznym i staje się istotą społeczną;
- b) w szerszym, proces ten jest pojmowany jako całokształt wzajemnych oddziaływań jednostki i jej środowiska społeczno-kulturowego, które to oddziaływania trwają przez całe życie. Jak stwierdza Jan Szczepański, sprowadza się ona do „(...) intencjonalnego kształtowania osobowości (...) według przyjętego w grupie ideału wychowawczego”³⁵.

Wpływ procesów socjalizacyjnych na rozwój jednostki dotyczy przede wszystkim formowania się wszelkich elementów składowych jej osobowości. Można to przedstawić w następujących pięciu płaszczyznach:

- a) w toku socjalizacji jednostka uczy się społecznie aprobowanych sposobów ukierunkowania swoich popędów i zaspokajania potrzeb;
- b) w procesie tym człowiek nabywa umiejętność posługiwania się różnymi rzeczami i przedmiotami, uzyskuje sprawności techniczne niezbędne do życia w danej cywilizacji (np. uczenie się kierowania samochodem);
- c) socjalizacja czyni człowieka zdolnym do podejmowania obowiązujących w danej zbiorowości sposobów interakcji i komunikowania się z innymi ludźmi, co możliwe jest dzięki opanowaniu języka, zdolności rozumienia symboli danej kultury i posługiwania się nimi w celu wyrażania własnych myśli i uczuć;
- d) socjalizacja kształtuje zarówno sposoby odczuwania i wyrażania emocji, jak i sposoby postrzegania i konceptualnego ujmowania rzeczywistości;
- e) w trakcie procesu socjalizacji jednostka przyjmuje za własne (uwewnętrznia) upowszechnione w społeczeństwie wartości, aspiracje i cele działania, normy nakazujące lub zakazujące określonego postępowania. Dzięki temu staje się zdolna do odgrywania określonych ról społecznych. Mówimy wówczas, że przyswoiła sobie wzory osobowe narzucone przez otoczenie społeczne oraz kulturowe ideały wychowania wpajane w procesie wychowawczym.

Szczególą rolę odgrywa tu **kulturowy ideał osobowości** (wspomniany już wcześniej), który w procesie tym jest modelem właściwości i dyspozycji szczególnie wysoko cenionych w danej zbiorowości. Natomiast wzór **osobowy** to skonkretyzowany obraz konfiguracji cech osobowości, który stanowi układ odniesienia do opisu porównawczego i oceny działań i dyspozycji jednostek należących do określonej zbiorowości społecznej³⁴.

Wyróżnia się różnorodne mechanizmy oddziaływania środowiska społecznego na jednostkę i jej osobowość w procesie socjalizacji. Do najprostszych tego typu mechanizmów należy **uczenie się pod wpływem nagród i kar**. Mechanizm ten wynika stąd, że ludzie są skłonni wiązać nowe doświadczenia z wcześniejszymi i powtarzać sposoby zachowania, wzmacniane w przeszłości nagrodami, unikają natomiast wszystkich tych, które kiedyś były karane. Dzięki takiemu procesowi uczenia się osobowość człowieka odznacza się pewną stałością, co umożliwia wyjaśnianie i przewidywanie jego aktualnych zachowań na podstawie jego przeszłych doświadczeń. Pamiętać trzeba, że procesy uczenia się trwają przez całe życie człowieka i dlatego mogą w znacznym stopniu modyfikować przede wszystkim jego jawne zachowania (dostrzegalne zewnętrznie).

Inny bardzo ważny mechanizm oddziaływania środowiska na człowieka polega na **naśladownictwie**, co jest szczególnie widoczne w okresie dzieciństwa. Polega on na skłonności do kopiowania zachowań innych osób albo do wzorowania się na nich.

Oddziaływanie innych osób na jednostkę w procesie socjalizacji jest wzmocnione również przez **mechanizm identyfikacji**, który wynika zarówno z pragnienia upodobnienia się do owych innych, jak i z postrzegania podobieństwa i więzi z nimi. W pewnych przypadkach sytuacja ta przybiera formę całkowitego utożsamiania się i współokreślenia terminem „my”.

Wszystkie wyżej wymienione mechanizmy (zależnie od tego, który dla jednostki jest bardziej decydujący) odgrywają istotną rolę w praktycznym wywieraniu wpływu na ludzi. Zagadnienie to jest szczególnie ważne w spolaryzowanej rzeczywistości społecznej, a także w procesach transformacyjnych, które zachodzą w Polsce. Wskutek naporu na jednostkę ludzką i jej osobowość różnych systemów wartości, różnych instytucji, nęcających dóbr, łatwo o nietrafny, wręcz szkodliwy wybór.

Z drugiej zaś strony, ludzie na ludzi, grupy na grupy – chcą za wszelką cenę wpływać, co czynią różnymi metodami i technikami, nawet brutalnymi. To w pewnym stopniu zniewala osobowość ludzi, a w dalszej konsekwencji także życie społeczne. Wpływy te i obrona przed nimi odbywają się właśnie na podstawie dobrej znajomości osobowości.

Nie zawsze jednak wpływ (zamiar wpływu) jednych na innych musi mieć negatywne skutki. Są bowiem sytuacje, gdy trzeba kogoś nakłonić do zmiany sposobu dotychczasowego postępowania, do podjęcia lub zmiany decyzji. Należy jednak tego dokonać tak, by ten ktoś zmiany takiej sam zaprzęgnął, a to na pewno wymaga znajomości jego osobowości.

Odpowiedzi na te i inne problemy udziela Robert Cialdini w swojej pracy „Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka”³⁵.

Na koniec analiz zawartych w tym rozdziale wspomnę o **mikrospołecznych i makrospołecznych uwarunkowaniach osobowości**. Oznacza to, że współczesna socjalizacja i formowanie się osobowości przede wszystkim odbywa się w tzw. grupach pierwotnych (pierwszych w biografii jednostki), takich jak rodzina, grupy rówieśnicze czy społeczności lokalne.

Szczególne role przypada rodzinie, która kształtuje jednostkę od jej poczęcia, przyjścia na świat, przez cały okres dzieciństwa, do dojrzałości. Niektórzy twierdzą, że wpływy rodziny trwają przez całe życie, nawet wtedy, gdy rodzina naszego urodzenia już nie istnieje. Wówczas rodzina pełni dla danej jednostki rolę grupy odniesienia, na której ona

się wzoruje w dorosłym swoim życiu bądź postępuje całkiem odwrotnie. Poza tym wpływy rodziny na osobowość jednostki są na tyle silne, że w dalszym życiu ulegają minimalnej modyfikacji. Także pod wpływem rodziny pozostają oddziaływania socjalizacyjne innych środowisk i instytucji.

Ważną także rolę w kształtowaniu osobowości (również osobowości społecznej) jednostki odgrywają grupy rówieśnicze. Szczególnie zabawowe grupy rówieśnicze uczą przez zabawę pełnienia ról, co często odbywa się na zasadzie podpatrywania i naśladownictwa dorosłych (zabawa w tatę i mamę, lekarza itp.). Dziecko uczestniczące w dziecięcych grupach zabawowych występuje w roli partnera, który z innymi współdziała i współzawodniczy, co w pewnym stopniu oznacza rodzinę.

Również społeczność lokalna, w której się rodzimy (wieś, miasto, osiedle), wywiera silny wpływ na kształtowanie się osobowości. Oznacza to, że życie człowieka upływa „na oczach” grupy sąsiedzkiej i tym samym poddane jest wnikliwej kontroli jej opinii. Sam fakt, że mieszkamy z sąsiadami sprawia, że musimy się liczyć z ich obecnością i podporządkować się ogólnie przyjętym normom. Poza tym nasze postępowanie jest jakby weryfikowane „oczami sąsiadów”. Społeczność lokalna odgrywa szczególną rolę w społeczeństwach tradycyjnych (preindustrialnych).

W społeczeństwach nowoczesnych (industrialnych i postindustrialnych) funkcję socjalizacyjną jednostki pełnią w coraz to większym stopniu różne wyspecjalizowane instytucje oświatowo-wychowawcze, takie jak żłobki, przedszkola, szkoły, uczelnie. Również osobowość jednostki jest w dużym stopniu zależna od ról odgrywanych przez nią w różnych organizacjach formalnych, takich jak zakład pracy, organizacja społeczna czy partia polityczna.

Wszystkie czynniki wpływające na kształtowanie osobowości społecznej, jak i różne środowiska, w których to kształtowanie się odbywa, powinny zawsze przyjąć za punkt wyjścia rodzinę, której nie da się zastąpić. Te różne oddziaływania na jednostkę ludzką mają zapewnić jej tzw. osobowość zintegrowaną, bowiem tylko taka osobowość jest warunkiem normalnego udziału w życiu społecznym, czyli udziału zgodnego z przyjętymi normami i wzorami zachowań³⁶.